

Jan Strážovec

Organizacija češkega katoliškega literarnega življenja zadnjih 20 let

V organiziranju katoliškega literarnega življenja v samostojni češko-slovaški državi so češki katoliški književniki izvršili veliko delo. Kakor hitro se je češko izobraženstvo prebudilo iz depresije, ki jo je povzročila svetovna vojna, in čim so stroge cenzurne razmere v novi državi popustile, se je hitro pojavila nepremagljiva potreba po izdajanju umetniških in kritičnih literarnih del, izpodbujena z ustvarjajočim umetniškim nagonom in z močnejšo narodno politično zavestjo. Nastajala so nova književna glasila, deloma nadomeščajoča liste in revije, ki so v prvih letih vojne hitro prenehale izhajati, deloma pa so hotela zbrati pisatelje iz raznih idejnih in literarnih taborov, ali pa so predstavljala tribuno za mlado nastopajočo generacijo pesnikov, pripovednikov in znanstvenikov.

Za organizatorje katoliškega literarnega življenja je bil tedaj položaj zlasti težak. Starejšega katoliškega literarnega časopisa, ki bi ustrezal tolikim nujnim časovnim in umetniškim potrebam, ni bilo. Že leta 1907. je prenehal izhajati »Nový život« (od leta 1896.), nekdanji organ »Katoliške moderne«, gibanja, ki je l. 1895. v almanahu »Pod jedním praporem« zbralo katoliške književnike k skupnemu nastopu pod vodstvom pesnika Sigismunda Bouška (roj. 1867) in odličnega literarnega organizatorja župnika-pisatelja Karla Dostála-Lutinova (1871—1923). Toda niti poznejši organi »katoliške moderne« »Archa« (od l. 1904.) in »Týn« (od l. 1916.), ki jih je urejeval Karel Dostál-Lutinov, in niti revija »Meditace« (1908—1912) pod uredništvom pesnika in literarnega zgodovinarja Viljema Bitnarja (roj. 1874), niso zbudili večjega odmeva. Bilo je torej treba ustanoviti nove časopise in revije, ki bi mogle združiti vse katoliške kulturne delavce, pokazati nove enotne kritične in umetnostne poglede, izvirajoče iz globine katoliške dogme, zajeti rod mlajših in najmlajših in jim dati možnost literarnega udejstvovanja, odpreti pot novim izpodbudnim idejam iz tujega duhovnega življenja in končno postaviti se z vso odločnostjo proti združenemu navalu tako imenovanega novega kulturnega boja, ki se je bil proti katoličanom v prvih letih Češkoslovaške republike.

Važno središče katoliškega literarnega življenja je postalo že pred svetovno vojno malo podeželsko mestece Stará Říše na Moravskem (jugozahodno od Brna). L. 1905. se je zbrala okrog zbornika »Studium«, ki ga je prvotno vodil še mladi duhovnik-pesnik Jakub Deml, strogo katoliška literarna skupina, v kateri je odločujoče in vodilno mesto kmalu zavzel široko izobraženi in versko navdušeni kritik Jožef Florian (roj. 1873), ki je prinesel novo bogato vrenje v češko duhovno

življenje. Po kratki profesuri v Náchodu se je Jožef Florian popolnoma posvetil zaslužnemu kritičnemu, prevajalskemu in izdajateljskemu delu v Stari Říši. L. 1912. je začel izdajati časopisni zbornik »Nova et vetera« (do l. 1922.), knjižnico prevodov »Dobré dílo« (od l. 1912. — do danes) in pozneje neredno izhajajoča periodika »Prameny« (Viri) in »Kurs« (od l. 1922.). Z nevelikim krogom sodelavcev (med njimi Florianov prijatelj, vzoren prevajalec A. L. Stríž (roj. 1888), je znal Florian uveljaviti v češkem kulturnem življenju predvsem s svojimi obrambnimi in napadalnimi kritikami, s svojo drobno publicistično delavnostjo glas brezkompromisnega in strogega katoličana. V Stari Říši je tudi izšla vrsta izbornih prevodov tako iz srednjeveške katoliške mistike, kakor tudi iz modernega katoliškega slovstva skoraj vseh narodov. Poseben pomen in vrednoto imajo prevodi Barbeyea d'Aurevillya, Ernesta Helloa, Leona Bloya, Ieatsea, Villierse d'Isle Adama itd. Florianov čut za čistoto jezika, njegova ljubezen do bogate in žive umetnosti sta vedno jamčila za dovršenost staroříških prevodov. Tudi s formalne strani posveča svojim knjigam veliko pažnjo; okusen tisk in lepa zunanja oprema sta prednosti vseh knjig »Dobrega dela«. Največji razcvet in vpliv Florianove skupine, ki neutrudljivo deluje že 35 let, pa spada v povojni čas.

Iz Florianovega kroga, s katerim sta bila zvezana z osebnimi, idejnimi in slovstvenimi odnosi, sta prvotno izšla tudi oba vodilna češka literarna umetnika Jakub Deml in Jaroslav Durych; vsak od njiju si je na svoj način pridobil zaslug za organizacijo in razvoj češkega literarnega časopisja.

Duhovnik-pesnik Jakub Deml (roj. 1878) izdaja od leta 1917. svoj pesniški dnevnik »Šlěpěje« (Stopinje), ki jih primerjajo s slavnimi dnevniki bojevitiga francoskega polemika Leona Bloya. Do sedaj je izšlo 23 zvezkov, nekateri s samostojnimi naslovi. Izvrstni publicist, bistri kritik in ostrí polemik Deml piše povečini sam svoje »Šlěpěje« in prinaša v njih tudi bogate opombe češkemu verskemu, kulturnemu in političnemu življenju.

Pisatelj in pesnik Jaroslav Durych (roj. 1886) je za svojega bivanja v moravskem mestu Olomucu, kjer je deloval kot vojaški zdravnik, iz tega sedeža moravskega metropolita ustvaril drugo najvažnejše središče katoliškega kulturnega življenja. V časih najživahnejšega kulturnega boja je ustanovil in z Janom Scheinostom urejeval revijo »Rozmach« (1923—1927) in potem skupaj z J. Dostalom »Akord« (1929—1933). Obe ti reviji sta posvečali veliko pozornost tudi francoski in španski slovstveni umetnosti. Durych je v njih prvi začel uveljavljati stroge umetnostne in vrednostne temelje, izvirajoče iz njegovega čistega in ognjevitiga katolištva.

K najstarejšim literarno-znanstvenim češkim katoliškim revijam spada še zdaj izhajajoča »Hlídka« (Straža), (od l. 1884. kot »Poročila apostolskega tiska« v Brnu, pozneje kot »Literární hlídka« in od l. 1896. kot »Hlídka«). Izdajajo jo benediktinci slavnega samostana v Rajhradu pri Brnu. Dolgo časa je stal na čelu njenega uredništva literarni kritik,

benediktinski bogoslovec Pavel Vychodil (1862—1938). »Hlídka« posveča pozornost filozofiji v duhu prerojenega tomizma in literarnemu delu ter njegovi kritiki. Pred vojno je v »Hlídko« vneto prispeval literarni zgodovinar František Bílý (1854—1920), znan kot voditelj in organizator literarnega življenja na Moravskem. Prevode in študije iz slovanskih literatur, posebno iz ruske, je prinašal benediktinec Avgustin Vrzal (1864—1930) pod psevdonimom A. G. Stín. Zgodovinske prispevke sta pisala za »Hlídko« oba največja moravska zgodovinarja — duhovnika: pred vojno profesor brnskega bogoslovja Jan Sedlák (1871—1924), eden najboljših strokovnjakov o husitskem vprašanju in češke verske zgodovine, po vojni pa profesor Cirilo-metodijske teološke fakultete v Olomucu Avgustin Alois Neumann (roj. 1891), vnet nadaljevalec Sedlakovega življenjskega dela. Na začetku 30 let je bila »Hlídka« zaradi svoje okostenelosti in konservativnosti potisnjena v ozadje z nastopom mlade umetniške in znanstvene generacije, ki si je iskala novih poti in si tudi ustanovila nove časopise.

Mladi rod katoliških pesnikov, ki je zavestno pristopil k delu pod vodstvom lirika Jana Zahradníčka, je imel začasno svoje zatočišče v časopisu »Poesie«, ki ga je izdajal v letih 1932—1933 v Moravski Ostravi Jan Strakoš (roj. 1899). Posebno skrb je posvečala »Poesia« literarnemu delu na Poljskem in Španskem. Pesniški in kritični značaj je imela tudi revija »Tvar« (Oblike) (1927—1932), ki so jo izdajali: mladi raziskovalec pesniškega dela Březinovega Miloš Dvořák, kritika Bedřich Fučík in Albert Vyskočil.

Brnska akademska založba »Akord« (založniški odbor katoliškega akademskega kluba »Moravan« v Brnu) izdaja od leta 1935. dalje »časopis za kulturno sintezo« z istim imenom »Akord«, ki ga urejujejo: znani biblist in prevajalec starozakonske poezije Josef Heger (roj. 1885), profesor na brnskem (od l. 1939. na praškem) bogoslovju, že imenovani kritik Miloš Dvořák in psiholog dominikanec Metod Habáň, duhovni vodja brnske katoliške akademske mladine.

Največ mladih sodelavcev, pesnikov, pripovednikov priznanih znanstvenih delavcev si je znal pridobiti praški mesečnik »Řád« (Red — izhaja od l. 1935.). Učenci Otokarja Březine, Jaroslava Durycha in Jofesa Pekařa podajajo v tej reviji na katoliški filozofski podlagi kritičen pregled vsega kulturnega dela ter češkega in slovaškega javnega življenja. Med pesniki revije »Řád« sta zavzela vodilno mesto urednik František Lazecký (roj. 1905) in březinovski lirik Jan Zahradníček (roj. 1905). Poleg teh objavljajo v »Řádu« svoje verze Václav Renč, Durychov učenec in sodelavec iz že omenjenega časopisa »Akord«, dalje Boguslav Reynek, Josef Kostohryz, František Hrubín, Josef Berka, od najmlajših pa Jan Ryba in Jan Pilař. Od prozaikov so se k »Řádu« priglasili: mojster pripovedne umetnosti Jan Čep (roj. 1902), ruralist katoliškega značaja František Křelina (roj. 1903) in v zadnjem času po svoji vrnitvi k živemu in praktičnemu katolištvu tvorec epopej iz življenja češkoslovaških legionarjev, Rudolf Medek (roj. 1890, † 1940). Literarno zgodovinsko

in kritično delavnost so v »Řádu« programsko razvili predvsem starejši raziskovalci češke baročne slovstvene umetnosti Viljem Bitnar (roj. leta 1874.), Josef Vašica (roj. 1884) in Zdeněk Kalista (roj. 1900). O srednjeveški literaturi prinaša podrobne študije na podlagi preučevanja izvirnega gradiva mladi profesor filozofske fakultete na bratislavski univerzi Jan Vilikovský (roj. 1904). Študije o novejši literaturi piše machovski raziskovalec Albert Vyskočil (roj. 1890), sodobno češko literaturo zasleduje kritik in oster polemik Oldřich Králík (roj. 1907) in Jan Strakoš. Poglavlje o likovni umetnosti prinaša znan praški grafik in heraldik Břetislav Štorm, o glasbeni umetnosti Otto Albert Tichý in Jan Rey. Okrog »Řáda« so se zbrali tudi najznamenitejši učenci in častilci češkega narodnega zgodovinarja Josefa Pekařa: Josef Hobzek, docent bratislavske univerze Rudolf Holimka, docent češke zgodovine na Karlovi univerzi v Pragi Zdeněk Kalista, ravnatelj moravskega deželnega arhiva v Brnu Leopold Peřich, Jan Hertl in vsestransko izobraženi potomec starega češkega plemiškega rodu Karel Schwarzenberg. Zlasti pozorno zasleduje »Řád« tudi narodno gospodarstvo in sociološko vprašanje. O stanovski ureditvi na podlagi papeških okrožnic pišeta mlada sociologa Rudolf Voříšek in Stanislav Berounský, kritiko sedanjih nezdravih gospodarskih in rodbinskih razmer s pozitivnimi predlogi za izboljšanje podaja Marko Weirich.

Gibanje okoli »Řáda« ima tudi svojo založbo z istim imenom, v kateri so izšle lirične zbirke pesnikov Lazeckega, Renča, Kostohryza in Reyneka; od znanstvene proze pa je izdal »Řád« razen drugih zbornike »Stavovská myšlenka« (iz l. 1936.) v uredništvu Stanislava Berounskega in »O Josefu Pekařovi« (l. 1938), ki so ga pripravili Pekařovi učenci pod uredništvom Rudolfa Holinke.

Revija »Řád« je po petih letih svojega bogatega in načrtnega delovanja dosegla zelo odločilno, v mnogem celo vodilno mesto v češkem kulturnem življenju. Vzrastla je kot skupno delo po večini mladih ljudi, ki so se resno in odgovorno zavedali velike nevarnosti različnih napačnih ideologij, ki so, skrivajoč se pod plaščem oficialnosti, razkrajajoče vplivale na češko narodno kulturo. Zato si je »Řád« in gibanje okoli njega postavilo nalogo: jasno pokazati pravo hierarhijo vrednot, zgrajeno na zavesti resničnega reda — torej katoliškega reda —, ki bi zagotovil rast in razvoj prave narodne kulture v njeni polnosti in lepoti in s tem tudi obstoj češkega naroda. V sredino svojega kulturnega prizadevanja so si »řádisti« postavili revizijo tega, kar se imenuje »češko vprašanje«. Z navezavanjem na delo narodnega zgodovinarja Josefa Pekařa so z marljivim in resnim znanstvenim delom prvi osvetlili in podali nove dokaze za pravično vrednotenje češke politične in kulturne zgodovine. Z raziskovanjem Jana Vilikovskega in Josefa Holinke, s sintetičnimi študijami Jindřicha Střede (psevdonom Karla Schwarzenberga), je prinašal »Řád« popravke krivih, čisto namenoma napačnih predstav o češkem srednjem veku, v katerem so predstavniki oficialne znanosti tendenciozno iskali na eni strani svetlih strani reformatorskega husitstva,

na drugi strani pa so videli samo sence domačega katolištva. Znanstvena raziskovanja Vašice, Bitnarja, Kaliste so razblinila bajko o »baročni temi« na Češkem in prinesla dokaze o velikem kulturnem in jezikovnem bogastvu te dobe. Prinesli so tako vrsto novih dokazov proti Masarykovemu nauku o smislu češke zgodovine, protestantsko tendenčno pojmovane. V filozofiji je pokazal »Řád« na nepravilnost nedavnih in sedanjih ideoloških zmot humanizma, socializma, demokratizma, fašizma in komunizma. Zavrgel je tudi neprirodnost strankarskega principa, ki namenoma razbija obstoječo in prirojeno edinstvo naroda. Inicativno se je lotil »Řád« tudi študija stanovske misli in pokazal, da je stanovska ureitev najboljša in najbolj naravna organizacija stvarnih sil naroda. Sistematično in objektivno je seznanjal svoje bralce tudi z novimi zdravimi miselnimi tokovi za mejami češkoslovaške države.

Isto idejno vsebino kot »Řád« ima tudi »Národní obnova« (od leta 1937., od začetka kot »Obnova« v Opavi pod uredništvom Leopolda Peřicha, od l. 1938. v Pragi pod uredništvom pesnika Františka Lazeckega). »Národní obnova« je postala živa vest vsega kulturnega in političnega življenja v češkoslovaški državi. Kljub temu da je njena naloga popularizirati idejno gibanje okoli »Řáda«, je znala ohraniti visoko raven in si tako pridobiti širok čitateljski krog ter važen vpliv na češko javnost.

Medtem ko sta »Řád« in »Národní obnova« h katoliški politični ljudski stranki, ki jo je vodil msgr. dr. Jan Šrámek, zavzemala precej rezervirano stališče, tudi zaradi njegovega sodelovanja z drugimi strankami — levičarji — s katerimi je paktiral, je postala glasilo ljudske stranke kulturno politična revija »Tak«, izhajajoča v letih 1937—1939. v Pragi pod uredništvom filozofa R. I. Malega in novinarja Jana Scheinosta. Preden pa se je mogla popolnoma razviti in postati protiutež marksistično-liberalni »Přítomnosti« (Sodobnost), je revija »Tak« pod težo novih političnih razmer prenehala izhajati.

O češkem kulturnem življenju redno poročajo v svojih kulturnih kronikah tudi češki katoliški dnevniki. V Pragi »Lidové Listy« (od leta 1921.), v Olomucu »Našinec« (od l. 1890.), v Brnu »Den«.

Češko katoliško dijaštvo ima svoj dober časopis v »Jitru« (Jutro) v Pragi (od l. 1919.). Pod uredništvom filozofa in izkušenega pedagoga prof. Dominika Pecke je »Jitro« postal najpriljubljenejši in najbolj razširjen dijaški časopis.

Med katoliškimi strokovno-znanstvenimi časopisi se odlikuje »Filozofická revue« (od l. 1929.), ki jo izdajajo moravski tomisti v Olomucu pod vodstvom dominikanca Metoda Habáňa (roj. 1899). Njegova redovna brata Silvester Braito in Reginald Dacik izdajata filozofsko-verski mesečnik »Na hlubinu« (Na globino — od l. 1926.).

Sociološka vprašanja preučujejo »Socialní rozhledy« (od l. 1925.), ki jih urejuje eden vodilnih čeških sociologov Bedřich Vašek (roj. 1882), profesor Cirilo-metodijske teološke fakultete v Olomucu in v Pragi izhajajoče »Sociální rozpravy« (od l. 1935) pod vodstvom jezuita J. Krusa in J. Hajka.

S problemom šolske vzgoje, ki se je po svetovni vojni v češkoslovaški republiki zaradi laizacije našla v slabih razmerah (v naučnem oziru je češkoslovaško šolstvo imelo visoko stopnjo); se bavijo »Vychovatelské listy« (Vzgojni listi — od l. 1912. izdaja v Olomucu društvo čeških katoliških profesorjev), ki jim je bil urednik vse do svoje smrti (l. 1940.) filozof docent Josef Kratochvíl (1882—1940).

Češke katoliške založbe

Po svetovni vojni so nastali zelo ugodni pogoji za razcvet knjižnega trga. Češki narod, katerega ljubezen do knjige je postala že prislovična (o Čehih se govori, da so »narod bralcev«), se je iz strahot vojne zatekal v duhovni svet, ki so ga gradili njegovi pesniki, pripovedniki, esejisti in filozofi. Po večletnem prenehanju vseh stikov s tujim duhovnim svetom se je izgubila radovedna želja, seznaniti se s slovstvenim napredkom za mejami nove države; zato so se toliko izdajali in hvaležno čitali prevodi, predvsem leposlovni. Iz povojne politične konstalacije je zrastle povečano zanimanje za francosko slovstvo in anglosaške literature, in iz močnega slovanskega čutenja, ki je pri Čehih imelo vedno globoke korenine, je izviralo zanimanje za literature bratskih slovanskih narodov. Narodna kulturna prožnost, obvladajoča češko kulturno življenje po državno političnem osvobojenju, se je zrcalila zlasti v slovstvu in tudi v njegovi zunanji založniški organizaciji. Tudi tukaj so bile zveze s starejšo generacijo pretrgane in je bilo treba v mnogočem zidati od začetka. Nove razmere niso katoličanov presenetile in prehitele niti na tem polju.

Na začetku dvajsetih let je Ladislav Kuncíř ustanovil v Pragi veliko založniško podjetje za dela nositeljev katoliške obnove v novi državi. Začel je z izdajanjem zbornikov »Družstva přátel Studia«. Kmalu si je pridobil časopise »Rozmach« in »Akord« in od l. 1930. izdaja »Kuncířovy noviny«. Od izdajanja čeških katoliških pisateljev (Jaroslava Durycha, Alojsa Langa, Miloša Martena, J. E. Hruške i. dr.) je pristopil Kuncíř k izdajanju značilnih voditeljev evropskega novoidealizma zlasti Chestertona, Barbeya d'Aurevillya, Undsedove, Baringa, Ramuza i. dr. in potem k velikim pesnikom evropskega zahoda v preteklosti Mussetu in Meriméeju. Posebno pozornost posveča Kuncíř cerkvenim mislecem, teologom in češkemu baročnemu slovstvu. Njegovo založništvo se osredotočuje v knjižnicah: »Knihy nové doby«, »Kozoroh«, »Philobiblon«, »Národní knihovna«, »Boží bojovníci«, »Vinice Páně«, »Ver sacrum«, »Poklad« in »Brána«.

Drugo praško založniško središče imajo češki katoličani v »Vyšehradu«, okrog katerega se je l. 1937. zbral »Katolický literární klub«, ki pripravlja češkemu čitateljstvu najboljša dela svetovne katoliške literature.

Zelo živahno gibanje je nastalo po vojni na Moravskem, kjer delujejo poleg že omenjenega Florianovega staroríškega središča še »Lidové tiskarské podniky« v Olomucu z izdajami »Maticе Cyrilometo-

dějská», »Velehrad« in dominikanski »Krystal«. Vrednostne knjige češke in tudi prevedene verske literature izdaja v Přerovu na Moravskem založba »Smír«. Važno založniško delo vrši tudi že omenjeni brnski »Akord«. Drobna založniška delavnost se je razvila tudi v Kraljevem Hradcu, v Čeških Budějovicah in v Moravski Ostravi, toda v zadnjem času je bila uničena z akcijo, ki terjala osredotočenje preveč raztresenega češkega založniškega gibanja.

Mikuž Stane

Freske Franca Ilovška na Sladki gori

Sin mengeškega organista in cerkovnika, kasnejši ljubljanski meščan ter slavni freskant Franc Ilovšek, je bil v 52. letu starosti, ko se je lotil obširnega dela poslikavanja romarske cerkve na Sladki gori. Obširno slikarsko naročilo je bilo drugo največje Ilovškovo delo izza šempetrskih fresk v Ljubljani in kakor je tam v zagonu polne moške sile ustvaril tip slovenskega iluzionističnega slikarstva prve polovice 18. stoletja, tako je v našem primeru na pragu starosti in poln življenjskih izkušenj uresničil ideal sredine stoletja, ideal, ki je našo baročno umetnost že vodil povsem k drugim življenjskim in svetovnonazorskim stremljenjem.

Dokumentaričnih podatkov, kjer bi prišla v prvi vrsti v poštev farni arhiv v Lembergu in na Sladki gori, nimamo. Sladkogorski kronist Matevž Lach, od l. 1849. župnik na Sladki gori, se v svoji kroniki¹ pritožuje nad popolnim pomanjkanjem vsakršnih listin in podatkov o zidanju cerkve in njenem poslikavanju. Za zgodovino cerkve navaja le nekatere podatke, ki temelje deloma tudi na ljudskem ustnem izročilu. Početnik te nove stavbe posvečene Materi božji »in dulci monte« na mestu podružne cerkve sv. Margarete je bil »daroviti in vneti« župnik v Lembergu, Janez Mikez. Tega je naslikal Ilovšek na osrednjem polju korove balustrade, ko sprejema kleče od graškega gubernija dovoljenje za zidavo cerkve. Po ljudskem izročilu so pričeli cerkev zidati l. 1744. in je bila l. 1754. končana. Poslednja letnica je izpričana z isto časovno oznako (1754. l.) na posvetilni listini. Tedaj je bila cerkev tudi po svoji notranji opremi gotovo končana. Ti podatki, ki nam morejo le približno osvetliti zgodovino cerkve v tem času, za nas prav za prav nimajo tolike važnosti, kajti freske same so na dveh mestih časovno označene. Na severnem polju korove balustrade se je Ilovšek ob čudežnem prizoru nesreče z voznikom sam upodobil. Pod lastno podobo je sledeči napis: Cor & pIctoriae LaboreM / DeI pareae / offert / Franc Ilovscheg. Kronogram da letnico 1752. Nad korom na obočnem pasu so freske drugač datirane. Trobeči angel ima na glasbilu pritrjen prapor, na katerem je

¹ Gedenkbuch der Pfarre Maria Süssenber.